

KONGEGAARDENS HISTORIE

Sammenfattet og redigeret af Henrik Broch-Lips, cand.mag. i kunsthistorie

KORT INTRODUKTION

Kongegaarden i Algade 25 i Korsør er et af Danmarks væsentligste borgerlige rokokohuse i provinsen. Den historiske bygning blev allerede fredet i 1918 og fremstår som den første gennemført arkitektonisk bearbejdede bygning i Korsør, der i 1700-tallet havde under 1000 indbyggere.

Ifølge inskriptionsbåndet i den fornemme vestibule blev den stilrene gård opført i 1761 af handelsmanden Rasmus Langeland, hvis plan var at modtage og tjene penge på kongelige og andre standspersoner, der ventede på godt vejr, så de kunne sejle over Storebælt.

Et par år før i 1759 havde Rasmus Langeland fået bevilling til at holde gæstgiveri og værtshus i en lejet ejendom ved siden af. I 1766 blev hans nye hus i nr. 25 belønnet med en speciel bevilling på at optage fornemme rejsende, der kunne vente, spise og om nødvendigt overnatte. Stedet fik navnet 'Store Værtshus Gaard', som efterhånden ændrede sig til Kongegaarden i takt med tilstrømningen af royale gæster.

Caroline Mathilde

Blandt de prominente gæster, som spiller en vis rolle i danmarkshistorien, var Christian VII, som ifølge overleveringen spiste middag i kabinettet og overnattede i Kongegaarden i 1767. Hans dronning Caroline Mathilde boede her også i 1771, dog sammen med sin elsker Johann Friedrich Struensee, der var kongens livlæge og på toppen af sin magt i kongens tjeneste. Året efter blev Dronningen landsforvist til byen Celle i Tyskland og Struensee blev halshugget for landsforræderi.

Rasmus Langelands gård har sikkert virket imponerende, og blev da også rost af de talrige gennemrejsende. Med sine mange bagbygninger til stalde, magasiner og anden virksomhed samt boliger for gårdens folk var den samtidig et enestående midtpunkt i Korsørs dagligdag og travle virke i anden halvdel af 1700-tallet.

Intakt gadefacade

Kongegaarden tjente både som købmandsgård og gæstgiveri og bestod af i alt 132 fag bindingsværk. Af den oprindelige bygning, der blev rejst i 24 fag grundmur til gadesiden og i bindingsværk mod gården, er stort set kun gadefacaden bevaret intakt, eftersom gårdfacaden blev konverteret til grundmur i 1800-tallet.

Med hjælp fra Nationalmuseets eksperter gennemgik gården i 1901-02 en omfattende ombygning og restaurering ved arkitekt Aage Langeland-Mathiesen, der var efterkommer af Rasmus Langeland. Mange af de nuværende udsmykninger stammer fra de år, hvilket bl.a. gælder vægmalerierne i entréen af dansende fauner, som den anerkendte maler og billedhugger Marius Hammann (1879-1936) har malet.

Skiftende ejere

Verandaen i gavlen mod syd stammer også fra denne ombygning, som husets daværende ejer Thorvald Pedersen stod bag. Kongegaarden var i familien Pedersens eje i 99 år fra 1869 til 1968, hvor den blev solgt til anden side.

Med skiftende ejere forfaldt bygningen markant i 1980'erne indtil Korsør Kommune og Foreningen Kongegaarden i fællesskab fik reddet ejendommen og overdraget den til Kongegaardsfonden, der siden 1993 har drevet huset som et center for kunst og musik. I 1997 færdiggjorde Fonden to legatboliger til en kunstner og til en musiker og i 2005 blev facadens fire statuer fornyet.

I dag er det borgerlige rokokohus blevet til en progressiv kunsthall med billed- og lydkunst, koncerter, kunstnerboliger samt en stor samling af Harald Isensteins værker, som hans enke efter andet ægteskab, Olga Marie Bonnevier, overdrog i 1987 til Korsør Kommune (nu Slagelse Kommune).

RASMUS LANGELAND

Rasmus Langeland (1712-1780) var søn af en matros på en af de smakker, der dengang udgjorde den privatejede Storebæltsoverfart. I 1736 gik han i land og blev 1700-tallets mest kendte købmand i Korsør. Han er omtalt som en driftig mand, der udover at drive gæstgiveri også beskæftigede sig med handel, søfart, landbrug og byggeri.

1759 fik han lov til at indføre vin og oprette gæstgiveri og herberg, hvilket var tiltrængt, da rejsende over Store Bælt hidtil havde måttet besøge en gård på Torvet, hvor de under nødtørftige forhold kunne tilbringe ventetiden. Kort efter at have fået bevillingen begyndte Rasmus Langeland at opføre en ny gård på den grund han erhvervede i 1757, da han købte 'Inger Detlefsens Ejendomsgaard', der var nabo til hans egen gård i Algade 27, hvor han boede en årrække og formentlig også efter, Kongegaarden var blevet opført.

I den store bygning har der sandsynligvis udfoldet sig et festligt liv, ikke mindst når kongelige, adelige eller andre standspersoner kom til byen og skulle vente på godt overfartsvejr. Under et besøg af Kong Frederik den 5. (1723-1766) i 1764 arrangerede Rasmus Langeland for eksempel en ridende æresvagt, som han selv deltog i. Ved dronning Caroline Mathildes gennemrejse i 1766 lod han et digt udgive, og da Christian VII (1766-1808) overnattede i Korsør i 1767, blev der saluteret fra Fæstningen med 27 skud.

Iværksatte mange aktiviteter

Rasmus Langeland drev også skibsfart, der blev administreret fra kontoret i Kongegaarden. Han købte i 1764 dele af Korsør Fæstning, da staten nedlagde den og opførte et skibsværft på fæstningens skråning, hvor der blev bygget tre små og tre store skibe. Den ene af de små jagter, der var bygget til færgeløbet, hed "Caroline Mathilde" og Grønlandsfareren er formentlig bygget i 1771.

I 1768 oprettede Rasmus Langeland et Grønlandskompagni, der drev hvalfiskefangst med eget fartøj. Der blev udstedt aktier à 100 rdl. i kompagniet, og heraf havde han selv de seks, mens kongen tegnede sig for ti. I 1770 tog Grønlandsskibet, der fik navnet "Christian den Syvende", på sit første togt og i alt nåede skibet seks togter, hvor der næsten udelukkende blev fanget sæler. På gården Flaskenlund lidt syd for Korsør blev der indrettet trankogeri, men selv ikke efter de bedste sæsoner kunne der udbetales udbytte. Efter et katastrofalt togt i 1775 måtte Rasmus Langeland ophæve sit kompagni med stort tab.

Konkurs

I 1776 gik Langeland konkurs med alle sine aktiviteter og måtte sælge Kongegaarden. Årsagerne har været mange, men dels mistede han 4.000 rigsdaler, da englænderne opbragte et af hans skibe med vin, og dels kostede hans sønner ham angiveligt mange penge. Han havde nok også overdisponeret på en række områder – alene Kongegaarden har været et dyrt prestigebyggeri for ham.

Efter Rasmus Langelands død i 1780 blev boet erklæret fallit og solgt på en auktion med indbo og købmandshandlens lagerbeholdning til købmand Marcus Lauritzen. Kun Kongegaarden, og hans gravsten, der senere er muret ind i husets østgavl, står tilbage som et synligt minde om ham og den storhedstid i Korsør, han ifølge krønikeskriverne var manden for.

LIVET I KONGEGAARDEN I 1760-70'erne

Det forlyder, at Rasmus Langeland havde en bulbiderhund, to fuglebure med fugle i dagligstuen og i sengekammeret et bur med en stillids. Samme sted havde han et tudehorn og en brændeøkse i tilfælde af ildebrand eller indbrud. Han brugte nathue og gik med paryk, som han brugte ved visse højtidelige lejligheder. Ifølge et skøde fra 1776 var der rullegardiner i Kongegaardens vinduer, syv vindovne, tre bilæggerovne, indmuret stegeovn i køkkenet, otte vinlæggere i kælderen og et vinskab med reoler og hylde.

Personalet bestod af husholderske, kokkepige, stuepige, gårdskar, køkkenpige, dreng, en maltgører og en bryggerpige. De rejsende herskaber medbragte selv kusk, lakaj, tjener, kammerpige m.fl. De farverige dragter og byens eget, borgerlige militærkorps gav det hele et pust af storstad, der rakte langt ud over, man ellers var vant til i de øvrige småbyer på den tid.

Ud over gæstgiveri var der også brændevinsbrænderi, ølbryggeri og en krumbod, hvor vareudvalget var præget af, at det var dagligvarer, som man ikke selv kunne fremstille, der handlede med: Jern, søm, knive, olie, glas, papir, knappenåle, lim, knapper, vadmél, kattun, tobak, brændevin og meget, meget mere.

MARCUS LAURITZEN

Marcus Lauritzen (1737-95) var fra Jylland, men fik i 1771 købmandsborgerskab i Korsør. Han ejede mange bygninger i Korsør og flere skibe. I 1780 købte han Kongegaarden som et bo efter Rasmus Langelands fallit, og drev formodentlig i de første par år gæstgivervirksomheden videre.

Marcus Lauritzen handlede meget med Island, hvor han havde flere stationer, der opkøbte tørrede fisk, uld og andet. Han solgte fisken i middelhavslandene, så hans skibe kom vidt omkring. I 1783 sendte Marcus Lauritzen brigantinen "Fortuna" til Vestindien til danske St. Croix. Vi ved ikke, hvad lasten var på udturen, men til hjemturen lastede man sukker til hjemmemarkedet.

Hans forretning var formentlig af samme størrelsesorden som Rasmus Langelands, men en helt så farverig person som ham var Kongegaardens nye ejer næppe. Efter Marcus Lauritzens død i 1795 blev Kongegaarden erhvervet af købmand Poul Berg.

POUL BERG

Købmanden Poul Berg giftede sig i 1790 med Maren Garp, der var enke efter Holsteinborgs godsforvalter Frantz Garp. Godsforvalteren havde efterladt sig en betydelig formue, som gjorde Poul Berg til Korsørs største købmand og som betød, at han kunne overtage Kongegaarden i 1796.

Han ejede den frem til 1812, og vi ved fra kriminalretsassessor John Jacob Buntzens nedskrevne erindringer, at der i Kongegaarden kom en række kendte personer, og undertiden fremmede fra København, der ikke sjældent var nødt til at vente flere dage i Korsør for at komme over bæltet.

En af anekdoterne lyder, at da digteren P.A. Heiberg kom gennem Korsør, efter at være blevet landsforvist i 1800 på grund af sine angreb på kongehus, regering og adel, blev han modtaget meget gæstfrit i Kongegaarden af Poul Berg. Som tak og erindring gav Heiberg ham sin stok med ordene: "Jeg har givet den navnet Trykkefriheden, og når jeg nu rejser herfra, vil jeg efterlade den i Danmark..."

Han henviste her til det slag kongehus og regering havde bibragt trykkefriheden ved resolution den 27. september 1799, for hvilken han selv blev det første offer. Han rejste til Paris og levede her siden. Stokken findes formentlig ikke mere.

Stort bygningskompleks

Et andet sted i John Jacob Buntzens erindringer kan man læse: "Sommeren tilbragte min moder og jeg hos hendes stedfader, Købmand Berg, som havde det største handelshus i Korsør. Der fandt jeg en vid mark for mine barnelege. Jeg var snart i butikken og nød de lækre sager, som den frembød en overflod af, snart i den store gård, snart i brænderiet, kostalden, hestestalden, haven, på markerne og den store hollandske mølle, som hørte til ejendommen".

Ovenstående har sikkert været i 1811 (året før Poul Bergs familie forlod Kongegaarden), for videre hedder det: "Næste sommer var det store hus med hele sin glans lukket paradis for mig, min bedstefader havde mistet en stor del af sin formue, han havde solgt den store ejendom og var flyttet hen i et forfaldent og meget mindre hus..."

De følgende ejere op gennem 1800-tallet var stort set alle købmænd, samt muligvis gæstgivere. I den periode blev gårdsidens bindingsværk erstattet af murværk og side- og baghusene blev skiftet ud. Omkring 1860 var hele Kongegaardkomplekset så stort, at der var baghuse næsten helt ned til Storebælt. Det var stalde, pakhuse, beboelse, lader, brænderi mv. Mod slutningen af århundredet var de fleste af disse huse dog væk.

THORVALD PEDERSEN

Da Peder Thorvald Pedersen (1854-1933) overtog driften af Kongegaarden i 1877 efter sin far, hørte der et landbrug til gården. Det nøjedes han imidlertid ikke med, for han etablerede også et mejeri og et bryggeri i Kongegaarden. Det blev margarinen, der gav ham status som en af byens matadorer.

I slutningen af 1800-tallet var Kongegaarden forfalden. Det nordligste fag var for længst revet ned, de hvide mure gråsorte af mangel på vedligeholdelse og kalkmalerierne i stuerne var malet over.

Da Thorvald Pedersen via Korsør By's skødeprotokoller fandt ud af hvilken særlig ejendom det var, lod han den nu faldefærdige og rottebefængte bygning istandsætte af arkitekten Aage (Langeland) Mathiesen, der var en af Rasmus Langelands efterkommere. I 1901-1902 gennemgik gården således en omfattende restaurering og ombygning, hvorfra sydgavlens veranda stammer.

Thorvald Pedersen engagerede den unge netop akademiuddannede billedkunstner fra Kunstakademiet, Marius Hammann, til at stå for den kunstneriske udsmykning inden døre, og udenfor blev den tre tdr. store have nyanlagt med en stor dam, pavilloner og en "falsk ruin".

Aktiv fabrikant og Løve Margarine

I 1890 opførte Hans og Th. Rasmusen, teglværksejer Valdemar Kähler og Thorvald Pedersen Korsør Margarinefabrik. Ansvar for den daglige drift af virksomheden blev fordelt mellem to af ejerne, således at Th. Rasmusen skulle stå for salget og Thorvald Pedersen for produktionen. Fra en spæd begyndelse med kun én ansat foruden Thorvald Pedersen, udviklede margarinefabrikken sig til at blive en landets største, og Korsør Margarine blev under navnet "Løve Margarine" kendt over hele landet. Da Thorvald Pedersen fyldte 63 år i 1917, trak han sig tilbage og solgte sin andel af fabrikken.

Fabrikanten deltog ivrigt i det offentlige liv i byen. I to perioder sad han i byrådet, i en lang årrække var han medlem af Korsør Sparekasses repræsentantskab, og han var stærkt engageret i rejsningen af Jens Baggesees statuen på Havnepladsen i 1906. Efter Thorvald Pedersens død i 1933 blev Kongegaarden overtaget af sønnen Poul og senere af to sønnesønner. Kongegaarden var i familien Pedersens eje i 99 år fra 1869 til 1968, hvor den blev solgt til anden side.

FORVANDLINGEN TIL KUNSTCENTER

Indtil 1968 var Kongegaarden i familien Pedersens eje og udlejet til bl.a. lægekonsultation og massageklinik. Herefter blev ejendommen købt og solgt adskillige gange, mens den forfaldt yderligere og til sidst blev udstykket i ejerlejligheder i 1976. I begyndelsen af firserne var det ved at gå helt galt, da et par lokale, entreprenante håndværkere ville grave kælderens ud for at lave en bøfrestaurant.

Heldigvis fik byggeinspektoratet og fredningsmyndighederne standset udgravningsarbejdet og kælderen stivet af. I 1983 blev gården overtaget af Kreditforeningen Danmark, som i samarbejde med Statens Bygningsfredningsfond satte den i stand "på tag og fag", hvorefter Korsør Kommune overtog den gamle gård i 1985.

Foreningen Kongegaarden og åbning af kunstcenter i 1992

Foreningen Kongegaarden blev stiftet i 1986 for at bevare Kongegaarden og skabe et projekt for dens anvendelse til kulturelle formål. Foreningen bad arkitekterne Søren Lundqvist og Holger Pedersen om at udarbejde et skitseforslag for indretning af Kongegaarden til et center for billedkunst og musik. Efter seks år og indretning af de nedre etager, kunne der åbnes med en vældig fest den 23. maj 1992.

Istandsættelsen af den bevaringsværdige bygning var så gennemgribende, at det krævede godkendelse i Det Særlige Bygningssyn. Underetagen blev indrettet til café-formål og magasiner til samlingen af værker af billedkunstneren Harald Isenstein. Hovedtrappen og indgangen var sat i stand, og i stueetagen var der udstillingslokaler og reception. Senere kunne et mødelokale, to friboliger og et musiklokale med et Steinway flygel også tages i brug, og nu fremstod Kongegaarden endelig som et færdigt projekt. Et center for billedkunst og musik.

Efterfølgende videregav byrådet ejendommen til en fond, Kongegaardsfonden, der nu med kommunal støtte driver ejendommen og varetager Isensteinsamlingen på flere end 7000 værker.